

Олена Борисова,
Марина Тур

ВПЛИВ ІГРОВОГО СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА

У статті розглянуто психологічні та педагогічні аспекти, що впливають на формування в дітей творчої особистості, теоретично обґрунтовано необхідність організації ігрового простору для дітей, який об'єднує в собі такі поняття, як середовище, гра, простір, творчість.

Ключові слова: ігровий простір, сюжетно-рольова гра, творчість.

В статье рассматриваются психологические и педагогические аспекты, что влияют на формирование в детей творческой личности, теоретически обосновано необходимость организации игрового пространства для детей, которое объединяет в себе такие понятия, как среда, игра, пространство, творчество.

Ключевые слова: игровое пространство, сюжетно-ролевая игра, творчество.

In the article the psychological and pedagogical aspects influencing the formation at children of a creative personality, theoretically substantiated the necessity of organization of the play space for children, which combines concepts such as the environment, game, space, creativity.

Key words: gaming space, plot-playing game, creativity.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших питань педагогіки в наш час є питання про формування творчої особистості. Об'єктом нашого дослідження є сюжетно-рольова гра. Психологічні і педагогічні дослідження доводять, що розвиток творчих здібностей дітей бере свій початок у дошкільному віці, коли змінюється характер діяльності дитини. Творчість і гра в такому випадку виступають як взаємопов'язані поняття, оскільки в дитини немає іншого шляху особистісного становлення, окрім творчості, пов'язаної з розвитком уяви. Розвиток дитини залежить від того, як її виховують, як організоване виховання, де і в якому оточенні вона зростає. У іграх відбувається глибокий складний процес перетворення і засвоєння того, що взяте із життя, тобто з навколишнього середовища дитини. Гра розглядається різними дослідниками по-різному: одні вважають її формою життя дитини, інші стверджують, що це форма діяльності, треті говорять, що гра – це вид діяльності. Та найважливіше, що гра – це природна діяльність дитини, яка характеризується самостійними, особистісними проявами на основі емоцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психолого-педагогічній літературі велика увага приділяється вивченню середовища: предметного, ігрового, творчого (М.Я. Басов, П.П. Блонський, Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, А.Б. Залкін, Л.С. Леонтьєв, Д.Н. Узнадзе). Названі дослідники доводять, що середовище – це довколишні соціально-побутові, суспільні, матеріальні і духовні умови існування дитини. Предметне середовище виконує у відповідь функцію – воно спонукає до гри, формує уяву, яка немовби є матеріальним середовищем думки дитини. В іграх відбувається глибокий, складніший процес перетворення і умова того, що взяте із життя, тобто з довкілля, що оточує дитину. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що розвиток творчості дитини дошкільного віку багато в чому залежить від організації предметно-розвивального середовища в дитсадках (Л.С. Виготський, Н.Т. Гренявічєна, Д.В. Менджеріцька, Н.Я. Михайленко, С.Л. Новоселова, Е.А. Флеріна та ін.) [4; 7].

Метою написання статті є визначення педагогічних умов, які сприяють організації

ігрового простору для дошкільників у сюжетно-рольовій грі.

Виклад основного матеріалу. Предметно-розвиваюче середовище є системою матеріальних об'єктів діяльності дитини, що функціонально моделює зміст його духовного і фізичного розвитку. В ігрове предметно-розвиваюче середовище входять: ігрове поле, ігрове устаткування, іграшки, ігрова атрибутика різного роду, ігрові матеріали, необхідні для ігрової діяльності дітей. Усі ці ігрові засоби знаходяться, зазвичай, не в якомусь абстрактному ігровому просторі, а в груповій кімнаті, ігровому залі, на майданчику дитячого садка.

Досить часто до поняття «розвиваюче предметно-ігрове середовище» уключають ті стосунки, які складаються в дитини з дорослими. У даний час доведено значення демократичного стилю спілкування дорослого з дитиною для розвитку творчості (Е.А. Аркін, Л.С. Виготський, Л.М. Кларіна, А.Н. Леонтьєв, А.П. Усова та ін.). Саме цей стиль дозволяє сформуванню вільні стосунки з дорослим, а значить забезпечити створення для них ігрового простору. На створення дітьми ігрового простору впливає організація предметно-ігрового середовища дорослими. На думку Д.Б. Ельконіна, Р.І. Жуковської, А.П. Усової та інших дослідників, наочно-ігрове середовище повинно об'єктивно, через свій зміст і властивості створювати умови для творчої діяльності кожної дитини [4;10; 11].

Визначення «ігровий простір» об'єднує в собі такі поняття, як простір, середовище, гра. Не розкривши сенс цих понять, не можна говорити про ігровий простір.

Особливого значення ігровому простору надається у психологічному словнику, де при характеристиці простору розглядаються не лише зовнішні, але й внутрішні явища, такі як величина, форма, розташування та ін. Тут простір виражений через узагальненість і схематизацію просторового образу, який залежить від характеру простих якостей, об'єктів, що відображають завдання діяльності [8, с. 37].

Сам простір у педагогічних дослідженнях розглядається рідко, про що свідчить педагогічний словник. Дослідники частіше всього звертаються до середовища. Проте в педагогічному словнику ми зустрічаємо характеристику просторових уявлень. Так, у педагогічному словнику просторова уява трактується як образ предмета, що сприймався в минулому і в даний момент, що не діє на наш сприймаючий апарат. Особливим видом уявлення є новостворювані нами образи предметів.

Просторові уявлення завжди мають більш-менш узагальнений характер. У них узагальнюються багато вражень про ті або інші предмети і явища. Загальні просторові уявлення пов'язані із словесними позначеннями предметів. Просторові уявлення дітей у цілому яскравіші, ніж у дорослих, що вказує на переважаючу в дитячому віці діяльність першої сигнальної системи. Розвитку уяви сприяють виховання спостережливості і тих форм діяльності, які вимагають реалізації відповідних уявлень.

Хоча наукові інтереси вимагають детального розгляду простору, необхідно зупинитися на деяких пов'язаних із цією категорією поняттях, зокрема на понятті «середовище». Проблема середовища розглядалася в працях М.Я. Басова, П.П. Блонського, А.Б. Залкіна та інших. Середовище є лише чинником, який сприяє процесу розгортання закладених у дитині властивостей, воно закликає до життя і пригнічує, управляє або гальмує дозрівання механізмів дитячої поведінки. Середовище визначає розвиток, воно активно спрямовує діяльність дитини, лише використовуючи при цьому її природжені можливості.

Л.С. Виготський відзначав, що «дитина як людина починає свій розвиток у процесі формування стосунків з матеріальною дійсністю». Дитина бачиться з нами, перш за все, як суб'єкт матеріального процесу життя. У процесі свого розвитку вона зустрічається з уже готовими, історично складеними умовами, які й визначають її буття як суспільно істоти [4].

Таким чином, середовище – це довколишні соціально-побутові, суспільні, матеріальні і духовні умови існування дитини. Воно виконує відповідальну функцію – спонукає до гри, формує уяву і є немовби матеріальним середовищем думки дитини.

Дитяча гра цікавила психологів з початку розвитку наукової психології. На думку Шварцмана, гра – це ілюзія, вона побудована на реальних сенсах, але ці сенси вона копіює і

трансформує. Гра – це суб'єктивне заломлення реальності, творче її відтворення. Це твердження актуальне при характеристиці основних компонентів сюжетно-рольової гри: ігрової дії, ролі, ігрової ситуації. Психологи доводять, що для того щоб гра відбулася, необхідний ігровий простір, у якому існує ігрова дія, сюжет і роль. Цей простір має особливу форму, часто не зовнішню, а ігрову, уявну, тобто внутрішню. Створення ігрового простору тісно пов'язане з розвитком уяви дитини. Розвиток уяви призводить до того, що у грі з'являється функція заміщення реального світу ігровим еквівалентом. Із заміщенням у грі пов'язана поява й ігрової дії, і уявної ситуації. Більше того, лише заміщення є причиною перетворення сюжету гри з опису в реальний процес [4].

Ігровий символізм у дітей проявляється у вигадці. При цьому символом є не просто матеріалізація образу предмета, що позначається, а перш за все функціональний ігровий замітник, що дає можливість виконати ігрову дію. Розвиток символічної функції в дошкільному віці йде від використання зовнішніх реальних заміників до здійснення заміщення у внутрішньому плані.

Перехід до використання внутрішніх заміників образу дозволяє дитині будувати «подумки» уявлення про предмети й застосовувати їх при вирішенні різних завдань. Це відкриває перед дитиною перспективи прояву творчих здібностей, зокрема через створення нових образів, продумування й реалізацію рольової поведінки, додумування ситуацій для продовження сюжету. Засоби ігрового заміщення все більше «відриваються» від свого наочного зображення й переходять в образний зміст.

Специфіка сюжетно-рольової гри полягає перш за все в її основному механізмі – заміщенні. Розвиток символічної функції збагачує гру, ігровий сенс стає все більш узагальненим. Гра дозволяє дитині схоплювати ціле від частини, переносити властивості одного образу на інший, виражати в символічній формі узагальнені зв'язки й закономірності об'єктивного світу.

Таким чином, зв'язок уяви з дійсністю, а також функція заміщення, яка розвивається у грі і є її основним компонентом, дозволяє зрозуміти, яким чином створюється й організується ігровий простір дитини. Виявляється, що створення ігрового простору залежить і від колишнього досвіду дитини, від його емоційності, здібності до комбінування, створення нового. Особливе значення в розвитку і створенні ігрового простору має розвиток у дитини функції заміщення, коли, уявляючи простір гри, дитина повідомляє одноліткові, з яким взаємодіє, про уведення нових елементів простору, звуження або розширення його. Дорослий, який знаходиться за межами гри, не завжди може оцінити рамки простору, його грані. Це відбувається у зв'язку з тим, що у старшого дошкільника ігровий простір часто не представлено предметами матеріального середовища, він може бути набагато ширшим, ніж позначено ззовні.

Під ігровим простором розуміється місце, межі якого можуть бути позначені предметами матеріального світу, а можуть бути й не позначені, але мати місце в дитячій уяві, образах, про які дорослий може дізнатися, лише звернувшись до дитини з питанням або беручи участь у грі. Таким чином, ігровий простір – це не конкретне місце, а узагальнюючий образ місця, який створюється для гри і найчастіше пов'язаний із словесним позначенням предметів.

Гра використовується в педагогічному процесі дитячого садка, по-перше, як засіб освітньо-виховної роботи, що дозволяє дати дітям певні знання, уміння, виховати увагу, пам'ять, здібність до вольових зусиль; по-друге, як форма організації життя й діяльності дітей, як засіб вирішення широких виховних завдань, розвитку їх ініціативи, творчих здібностей і самостійності.

Вільна сюжетна гра – найпривабливіша діяльність для дітей дошкільного віку. У грі дитина переживає внутрішнє відчуття свободи, володіння речами, діями, стосунками – усього того, що в практичній продуктивній діяльності дається важко. Сюжетна гра не потребує від дитини реального відчуття результату, у ній все «немовби», не насправді. Усе це розширює її дитячий світ і забезпечує емоційний комфорт.

Для творчого відтворення дітьми дійсності необхідний системний підхід до формування гри, комплексне керівництво нею. У даний час у практиці роботи дитячої установи успішно

застосовується методика комплексного керівництва грою. Вона вперше була запропонована Є.В. Зваригіною, яка розробила специфіку її використання на етапі сюжетно-відображувальної гри дітей [8].

Метод комплексного керівництва грою ефективний при наявності і взаємозв'язку таких педагогічних умов: планомірне збагачення досвіду дітей; спільні ігри педагога з дітьми, направлені на передачу дітям ігрового досвіду; своєчасна зміна наочно-ігрового середовища з урахуванням життєвого та ігрового досвіду дітей, що збагачується; активізація спілкування дорослого з дітьми, яке спонукає їх до самостійного вживання в грі нових знань, способів вирішення ігрових завдань, які сприяли б взаємодії дітей один з одним.

Завдяки змістовному взаємозв'язку всіх компонентів комплексного методу керівництва з перших етапів гра організується як самостійна діяльність дітей, яка стає усе більш творчою і саморозвиваючою. Для старших дошкільників при правильному керівництві їхнього ігровою діяльністю постає типове прагнення дізнатися якомога більше про те, у що вони грають. Із прийомів керівництва грою слід виключити всякого роду примус, ніколи не фантазувати за дитину, не придумувати за неї гру. Потрібно дуже делікатно впливати на розвиток інтересів, відчуттів дитини, направляти її думку й уяву. Лише при такому керівництві розвивається ігрова творчість. Для того щоб успішно керувати й управляти грою, вихователь повинен, перш за все, створити доброзичливу атмосферу в групі дитячого садка. Для цього потрібно відмовитися від функцій суворих настанов під час гри, оскільки ситуація розкутості й невимушеності є надійною заставою продуктивності мислення. Для цього педагог повинен, перш за все, сам відчувати себе вільним і розкутим. У групі має бути створена сприятлива атмосфера для ігрових занять, рівень шуму повинен контролюватися, небажані й відволікаючі дії обмежуватися, а супутні матеріали повинні міститися так, щоб вони не заважали грі і в той же час були доступні для дітей.

Роль дорослого в самостійних іграх старших дошкільників специфічна. З одного боку, він уважно і тактовно спостерігає за тими, хто грає, дбайливо відноситься до задумів дітей. З іншого – він акуратно направляє задум і дії дітей, використовуючи в основному непрямі прийоми керівництва (порада, підказка, запитання та ін.). Створюючи проблемні ситуації, вихователь впливає на задум способів відображення дійсності. При цьому, виступаючи як рівноправний партнер, він може включатися в гру для зв'язки окремих ігрових моментів або подавати збоку репліки-поради за змістом гри для корекції ролевих стосунків.

Ще одним важливим аспектом стимулюючої творчої діяльності педагога є те, що він ніби дає поштовх сором'язливим дітям узяти участь у тій або іншій діяльності. Такі діти дуже часто потребують прикладу. Задавши їм тон будь-якої гри і побачивши, що діти, навіть найбоязкіші, беруть у ній участь, вихователь може непомітно вийти з гри, надати тим самим повну самостійність.

Зі всього вище сказаного можна зробити висновок, що за умови цілеспрямованого формування ігрових способів діяльності і педагогічного управління самостійною сюжетно-рольовою грою гра отримує статус провідної діяльності в дошкільному віці, стає формою організації дитячого життя, забезпечує виникнення і функціонування «дитячого суспільства», яке є вагомим чинником, що визначає розвиток суспільних якостей особистості, чинників соціалізації дітей на рівні дошкільного дитинства. Ігрові форми навчання соціальним і практичним навичкам викликають у дітей бажання експериментувати і займатися ігровою діяльністю заради самого процесу, який приносить їм задоволення.

Висновки. Отже, у даній статті були розглянуті різні точки зору на проблему створення ігрового простору та на проблему впливу дорослого на сюжетно-рольову гру. Як з'ясувалося, важливим є те, що, з одного боку, дитині повинна бути надана самостійність і свобода, а з іншого боку – необхідне педагогічне керівництво сюжетно-рольовою грою з метою її подальшого розвитку, у тому числі й творчості. Дослідники доводять необхідність непрямого керівництва нею, недопустимість прямого втручання в гру старших дошкільників. Пряме втручання руйнує створений дітьми ігровий простір. Завдання вихователя – зберегти його, не

дозволити йому зруйнуватися. Серед найбільш важливих умов розвитку гри дослідники виділяють здійснення такого керівництва грою, яке сприяло б розвитку творчості дитини, прояву нею ініціативи через особливий стиль спілкування дорослого з дитиною.

Організація ігрового простору для дітей залежить від створення вихователем предметно-ігрового середовища. У грі відбувається глибокий і складний процес перетворення того, що узятو із життя, тобто із середовища, що оточує дитину. Організація сюжетно-рольових ігор та створення для них відповідного ігрового простору за участі самих дітей залишається перспективною проблемою для подальшого вивчення та дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б.Г. Особенности восприятия пространства у детей / Б.Г. Ананьев. – М., 1964. – С. 45.
2. Артамонова О. Предметно-пространственная среда : ее роль в развитии личности // Дошкольное воспитание. – 1995. – №4. – С. 12.
3. Бондаренко А.К. Воспитание детей в игре : пособие для воспитателя детского сада / А.К. Бондаренко. – М. : Просвещение, 1979. – 138 с.
4. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка // Вопросы психологии. – 1996. – №6. – С. 11.
5. Менджерицкая Д.В. Воспитателю о детской игре / Д.В. Менджерицкая. – М. : Просвещение, 1982. – 205 с.
6. Михайленко Н.Я., Короткова Н. Формирование сюжетной игры у детей 6 года жизни // Дошкольное воспитание. – 1989. – №8. – С. 16-19.
7. Новоселова С.Л. Развивающая предметно-игровая среда // Дошкольное воспитание. – 1998. – №4. – С. 4-7.
8. Психологический словарь / под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова. – М. : Педагогика, 1983. – 396 с.
9. Руководство играми детей в дошкольном учреждении / под ред. М.А. Васильевой – М. : Просвещение, 1986. – 258 с.
10. Усова А.П. Роль игры в воспитании детей / А.П. Усова. – М., 1976. – 174 с.
11. Эльконин Д.Б. Психология игры / Д.Б. Эльконин. – М., 1978. – 302 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Борисова Олена Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і методики дошкільної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Тур Марина Іванівна – магістрант кафедри педагогіки і методики дошкільної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Надійшла до друку 21.12.2012 р.